

Natiya Qorqadze

Vətəndaş İnteqrasiya və Millətlərarası Mərkəz
İvane Cavaxişvili adına Tbilisi Dövlət Universiteti

Səviyyələrə əsasən bölünən kitablar və oxu bacarıqlarının inkişafında onların əhəmiyyəti**Abstrakt**

”Oxu pilləsi” səviyyələrə bölünən dərs materialıdır və onlarla illərdir mütaliənin inkişafı üçün həm ingilisdilli, eləcə də dünyanın digər bir çox ölkələrində uğurla istifadə olunur. Bu resursdan geniş şəkildə dərs və sinifdən xaric istifadə üçün həm ana dilində, eləcə də ikinci və xarici dilin oxu bacarıqlarının inkişafı üçün istifadə olunur. Səviyyələrə bölünmüş mətnlərin hədəf qrupunu məktəbəqədər, ibtidai və ayrı-ayrı hallarda baza pilləsində olan yeniyetmələr təqdim edirlər. Materialların məşhurluğuna və nəticələrin effektivliyinə onun gürcü dilinə uyğunlaşdırılmış modelinin işlənilib hazırlanması ideyasının baş qaldırmasıdır. Məqalədə gürcü dilinin, ikinci dil kimi səviyyələrə bölünmüş “oxu pilləsi üzərində” iş prosesində toplanılan təcrübə və məsələlər təsvir edilmişdir.

Giriş

Qərbdə artıq uzun müddətdir ki, mütaliə insanın nailiyyətinin başlıca əsası kimi qəbul edilir. Bu nizamnamə hipotez deyil, eləcə də tədqiqatlar nəticəsində təyin edilən qanuniliyi təqdim edir və müvafiq olaraq mütaliyəyə olan xüsusi diqqət heç də təəccüblü deyil. Mütaliənin ənənəvi izahatı həmin mühitlərin vəhdətini özündə birləşdirir, hansılar bilik üçün oxu, məntiqi və aydın yazı və tənqidi təfəkkürü özündə birləşdirir. Amma daha dərin anlamda, mütaliə kommunikasiyanın bütün formasının, o cümlədən bədən dilinin, şəkillərin, təsvirin və səsin (oxu, nitq, dinləmə və görmə) anlayışını dərk edilməsini və kompleksli istifadəsini nəzərdə tutur. Mütaliə ardıcıl inkişaf edən, intellektual bir prosesdir. O, çap materialından mənə ilə tanışılıqı təqdim edir. Mütaliənin həlledici nöqtəsi oxu bacarığının inkişaf etdirilməsidir. O da müəyyən bacarıqların vəhdətini əhatə edir – tələffüz edilən və yazılan sözlərin şifrələnməsi və anlaşılması ilə başlayır və mətnin dərinə qavranılması ilə sona çatır.

Oxu bacarıqlarının inkişafı bir çox komponentlərdən ibarətdir. Onlar fonoloji, orfoqrafik, semantik, sintaktik və morfoloji vahidlərdən ibarətdirlər və oxunun aparılması və dərk edilməsi üçün lazımi platformanı yaradırlar. Əgər bu bacarıqlar lazımi inkişaf etmişdirlərsə, oxucu tam dil mütaliəsinə çatır və müvafiq olaraq çap materialını oxuduqda tənqidi təfəkkür, nəticə çıxarma və sintezləşdirmə imkanlarını yığmaq bacarığına nail olur. Bununla belə yazı prosesində dəqiqlik, məntiq və açıqlıq göstərir və mətndən alınan informasiyanın və məsələnin əsasında müvafiq qərar qəbul edə ya adekvat hərəkəti yerinə yetirə bilər.

Çap materialında nəyin nəzərə alındığını təyin etmək diqqətəlayiqdir. Geniş anlamda çap materialı elementar lövhələr, nəqli, bədii, informasiya, təlimat, təsviri, funksional mətnləri, eləcə də müxtəlif növ sxemləri, illüstrasiyaları, cədvəlləri, diaqramları, elektron materialı nəzərdə tutur. Bundan irəli gələrək, dil səlahiyyətlərindən kənara çıxır və bütün sahələr və istiqamətlər üçün fundamenti təqdim edir.

Şübhəsiz ki, mütaliənin inkişafı üçün elə erkən yaşlarından məktəbəqədər dövrdə oxu bacarıqlarının stimullaşdırılmasını nəzərdə tutan böyük səy tələb olunur. Buna uyğun olaraq bu məsələ üzrə dünyanın aparıcı təhsil təşkilatları və alimlər qrupu işləyirlər və sınaqdan çıxmış və öyrənilmiş metodları yeni müasir metodlarla, yanaşmalarla və resurslarla zənginləşdirirlər. Gürcüstan üçün bu məsələlərin öyrənilməsi və təhsil məkanında tətbiq olunması xüsusilə əhəmiyyətlidir, çünki son zamanlarda aparılan tədqiqatlar olduqca xoşagəlməz gerçəkliyi göstərdi; 2006-cı ildə 9-10 yaşlı uşaqların oxu bacarıqlarının qiymətləndirilməsi məqsədini daşıyan mütaliənin beynəlxalq tədqiqatında 45 iştirakçı ölkə arasında Gürcüstan sondan 9-cu yer tutdu. Bu da onu göstərir ki, gürcü uşaqlarının ortadan aşağı nailiyyətləri var idi. Qeyd etmək lazımdır ki, son zamanlarda təhsilin ibtidai pilləsində mütaliənin tədrisinə daha çox diqqət verilir, bu da gürcü təhsil sisteminin inkişafı üçün sözsüz ki, müsbət dəyişiklərə səbəb olur.

Məqalədə uşağın oxu bacarığının inkişafına yönəlmiş resurslardan biri – səviyyələrə bölünmüş kitabların (leveled books), onun xüsusiyyətlərinin, məqsədlərinin, əhəmiyyətinin təhlilidir. Eləcə də onun təyin etmək lazımdır ki, bu resursun hansı müsbət və mənfi tərəfləri, imkanları və məhdudiyyətləri var və onun gürcü dili spesifikasiyasına uyğunlaşdırılması üçün hansı xüsusiyyətləri nəzərə almaq lazımdır.

Səviyyələrə bölünmüş kitabların ümumi spesifikasiyası və xüsusiyyətləri

Səviyyələrə bölünmüş kitablar çətinliyinə əsasən çeşidlərə ayrılış balaca mətnlərin birliyi. Bu kitablar ibtidai pillənin şagirdləri üçün nəzərdə tutulmuş və effektiv oxucunun formalaşması üçün lazımı bacarıqların ardıcılığı ilə, mərhələlərlə inkişafı vasitəsilə şagirdin oxu təcrübəsinin pillələrlə artmasını təmin edir.

Səviyyələrə bölünmüş material oxu bacarığının inkişafı ilə münasibətdə “bir qəlib forması” yanaşmasını inkar edir və hər bir uşağa

imkan verir ki, fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla lazımı bacarığını yaxşılaşdırsın. Müvafiq olaraq səviyyələrə bölünmüş kitablara, yeniyetmələrin oxu bacarıqlarının inkişafından əlavə, məktəbin təhsil məkanında şagirdə yönəlmiş təhsil yanaşmasının inkişafı üçün də böyük rol həvalə edilir. Bu növ mətnlərin başlıca xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, uşaqlar üçün nəzərdə tutulan sadə kitablardan fərqli olaraq, oxu materialının səviyyələrə bölünməsi **xüsusi qaydaların** vasitəsilə baş verir və oxucunun mütaliəsinə təsir göstərən aspektlərin vəhdətini nəzərdə tutur. Qaydada bu aspektlər elə qaydaya salınmışdırlar ki, material oxucunun oxu səlisliyini yavaş-yavaş, ardıcıl addımlarla inkişaf etdirir. Bu qayda müxtəlif müəllif və nəşriyyat tərəfindən işlənib hazırlanan müxtəlif kriterilərin birliyini təqdim edir, amma daha çox iki konspektual fərqli prinsip üzərində qurulmuşdur:

1. “Oxuma” (readability) prinsipi ilə seçilmiş kitablar; (Fray, 1971; Seli, 1984; Space, Pauers...). Bu prinsiplə seçilmiş kitablar çıxış yolu kimi “konsepsiyaların konsentrasiyasını, ideyaların mücərrədliyini, mətnin təşkili və fikrin bütövlüyünü və arıcılığını hesab edirlər” (Rubin, 1985).
2. Konkret mətnə oxucunun dəstəyi və çağırışların həcmi müəyyənləşdirən meyarlar prinsipi ilə düzülmiş kitablar (Kley, 1991, Pinel, 1999).

Və yenə də: nə üçün bu cür hissələrə bölünmüş ədəbiyyatın yaradılması zəruridir?

Alimlər hesab edirlər ki, müstəqil oxu zamanı kiçik oxucu üçün onun yaşına və ümumi inkişafına, dilə olan meyli və motivasiyasına uyğun, konkret səviyyəyə uyğun mətnin seçilməsi vacibdir, onun başlıca təyinatı gənc oxucunun bacarıqlarını inkişaf etdirmək və oxu təcrübəsi ilə paylaşmaqdır. Təsadüflik prinsipi ilə seçilən mətn isə oxucunun frustrasiyasını və oxunulan materialın kifayət qədər dərk olunmamasına səbəb ola bilər. Bu, uşaqlar üçün ziyanlı ola bilər və ani nəticədən (dismotivasiya və ya frustrasiya) başqa, daha uzunmüddətli və ciddi – psixi və psixoloji problemlərin səbəbinə

çevrilə bilər. Buradaca qeyd etmək lazımdır ki, səviyyələrə əsasən bölünmüş kitabların əksəriyyətinin hədəf qrupu ibtidai pillənin şagirdləri və məktəbəqədər yaşdan (oxu oyunu ilə maraqlanma) 6-cı sinfin şagirdləri də daxil olmaqla nəzərdə tutulan kitablardır.

Səviyyələrə bölünmüş kitabların seriyaları çox hissədə nəzarət olunan leksikanın (çox tez-tez istifadə olunan sözlər, nadir sözlərin məhdud və ciddi nəzarət olunan sayı, konkret fonetik vahidlər və s.) istifadəsi ilə tərtib edilmişdir. Amma müasir kitablarda səviyyələrə bölünmüş kriterilər daha çox rəngarəngdir və leksika ilə və konseptual xüsusiyyətlərin yüksək konsentrasiyası ilə xarakterizə olunur. Ümumiyyətlə, kitabların səviyyələrə əsasən bölündüyü kriterilər mətn xüsusiyyətlərinin, nəzarət olunan leksikanın, cümlələrin uzunluğu və kompleksivliyinin, tematika və məzmunun, məzmun strukturunun və dil xüsusiyyətlərinin vəhdətini təqdim edir.

Oxucuya yardım edən və oxucunun qarşısında məsələlər qaldıran mətnləri, əsasən, üç fərqli səviyyənin çətinliyinə əsasən təhlil edirlər. Bunlardır: sözün, cümlənin və parçanın (pasajın) səviyyələri (Kinç, 1998). Sözün səviyyəsi müstəqil vahidlərin vəhdəti kimi sözləri kənar təhlil edir ki, hansı tanınmalıdır (şifrələnməlidir). Cümlələrin səviyyəsi bu sözləri sintaktik qaydaların və semantik strukturların vasitəsilə birləşdirir ki, məntiqi vahid formalaşdırılsın. Parçanın səviyyəsi ideyanın / anlayışların və fikirlərin sistemli əlaqəsini və ya həmin məkanı təqdim edir, hansında fikirlər Kox sayacağı prinsiplə düzülüşdür. Hər üç səviyyə birlikdə konkret səviyyənin materialında dəstəyin səviyyəsini ətraflı şəkildə müəyyənləşdirmək imkanını verir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, səviyyələrə bölünən kitabların tam əksəriyyəti müəllimin intervensiyasını nəzərdə tutur və müvafiq olaraq oxudan əvvəl, oxu zamanı və oxudan sonrakı dövrdə təhsil üçün xüsusi məsləhətlərdən, şagirdin çalışmalarından və köməkçi materialdan, ilkin və interval testlərin vasitələrindən,

ümumi metodiki və pedaqoji təlimatlardan və izahatlardan ibarətdir.

Kitabların istifadəsi müstəqil oxu üçün tövsiyə olunur, amma bu halda onların istifadəsi üçün şagirdin düzgün yanaşması və strategiyaların müvafiq təcübəsi olmalıdır. Müstəqil oxu üçün kitabların bölünməsi prinsipləri səviyyələrə əsasən fərqlidir.

Müvafiq olaraq oxu səviyyələrinə əsasən düzülüş kitabları seçdikdə materialın hansı növ oxu üçün nəzərə alındığını nəzərə almaq lazımdır. Bu amil ümumi amillərin nəzərə alınması ilə mətnin çətinliyinin xüsusiyyətlərinin birləşməsinə səbəb olur:

- ***Oxu təliminin səviyyəsi*** – orta ölçülü çətinlik səviyyəsi olan materialdır, şagird onu adekvat yardımın təmin edilməsi şərtlərində oxuya və ya dərk edə bilər;
- ***Müstəqil oxuma səviyyəsi*** – şagird müstəqil oxuduğu halda mətni oxuya və anlaya bilər.

Müstəqil oxu səviyyəsinin təyin etmək kifayət qədər çətin məsələdir, çünki mətn uşaq üçün:

- frustrativ səviyyəli ola bilər; şagird müstəqil oxuduqda onun mətni dərk etmə səviyyəsi aşağıdır. Köməkçi vasitələrin təmin edilməsi isə müstəqil oxu şərtlərində şagirdə mənfəətə emosiyalara və həvəssizliyə səbəb olur.
- Mətn o qədər sadədir ki, uşağın oxu motivasiyasını aşağı salır.

Səviyyələrə bölünmüş kitabların effektivliyi məhz ondadır ki, düsturda birləşmiş kriterilərin müxtəlifliyinin çətinlik-sadəlik məsələlərini balanslaşdırır və şagird üçün oxu bacarıqlarının inkişafı ilə (balanslaşdırılmış çətinliklər, hansıları dəf etmək şagirdin dərk etdiyi və ya dərk etmədiyi məqsədinin əldə olunması ilə əlaqədardır) birlikdə motivasiyanın çətinliyi olan (şagird razıdır ki, mətni oxumaqla və dərk etməklə müəyyən çətinliyi dəf etdi) materialını təklif edir.

Alimlər kitabların səviyyələrə bölünməsinə istənilən halda dərs prosesi ilə əlaqələndirirlər. Bu proses həm dərs, eləcə də dərsdən kənar təlim və ev işi ilə əlaqələndirilə bilər. Buna uyğun ola-

raq onlar səviyyələrə bölmənin üç əsas səbəbi vardır:

1. Müəllim ehtiyacını, seçimini təlim və tədris təcrübəsinə uyğun olaraq etməlidir. (Fountas, Pinel, 1996).
2. Yeni oxucunun onun üçün uyğun olmayan çətin materialla oxuda birinci təcrübəsinə almaq təhlükəsi (Kalkins, 2000).
3. Müəllimin ehtiyacı ki, çətinliklərin səviyyəsini yaxşı müəyyənləşdirsin və konkret mətnlə münasibətdə oxucunun üzləşdiyi bu çətinliyi dəf etməyi təmin edən və bu göstəriciləri tədris prosesində ayıran yardım formasını (Brabam, Vilaume, 2002) müəyyənləşdirsin.

“Şagirdin tələbatıdır ki, oxu fəallığına nailiyyətlə cəlb olunsun və öz təcrübəsindən faydalana bilsin” (Berliner, 1990). Bu qaydaları nəzərə almaqla bir daha yenidən oxu materialının dəqiq seçimi ilə əlaqədar zərurəti vurğulamalıyıq, bunda oxu prosesinin özü daimi monitorinq altında olur. Oxu materialının müvafiqliyini təyin etmək prosesi bir neçə addımdan ibarətdir.

- Şagirdin əvvəlki oxu bacarıqlarını qiymətləndirmək;
- Mətnin oxunulmasını (readability) təyin etmək, pilotlaşdırma;
- Müstəqil oxu üçün uyğun oxu səddinin müəyyənləşdirilməsi.
- Daimi nəzarət və oxu materialının pillələrlə və janrla “nizama salınması”.

Bu fonda Vətəndaş İnteqrasiyası və Millətlərarası Əlaqələr Mərkəzinin ekspertləri tərəfindən oxu səviyyələrinə əsasən tərtib olunan materialla qeyri-gürcüdülli məktəb şagirdlərinin dəstəkləndirilməsini nəzərdə tutan addım xüsusilə əhəmiyyətli və məsuliyyətlidir. Bu məhsul qeyri-gürcüdülli uşaqları inkişafın erkən mərhələsindən oxu materialı ilə təmin etməlidir, hansı ki, kontekstual xüsusiyyətlərini, ikinci dilin tədrisinin fərqli spesifikasiyasını, şagirdin fərdi ehtiyaclarını və tələblərini nəzərə alır və dövlətin təhsil standartlarının əldə edilməsinə dəstək verir.

Aşağıda bir neçə məşhur nəşrlər tərəfindən səviyyələrə bölünən kitabların spesifikasiyası ilə tanış olacağıq və tərəfimizdən seçilən səviyyələrə bölmə qaydasını gürcü dilinin spesifikasiyası ilə münasibətdə təhlil etməyə çalışacağıq.

Səviyyələrə bölünən kitabların məşhur nəşrləri və qaydaları

Ümumiyyətlə, səviyyəyə bölünmə sistemlərinin və mətnlərinin yaranmasının əsas stimulu oxucu üçün “düzgün” mətnin seçimidir. Hal-hazırda isə müasir Qərb bazarı səviyyələrə bölünən oxu ədəbiyyatı ilə dolmuşdur.

Bunun üçün də konkret səviyyənin tələblərinə uyğun yaradılmış və səviyyələrin qaydası ilə konkret səviyyəyə sonradan aid edilən geniş istifadədə olan kommersiya kitabları arasında əsas fərqləri təhlil edək. Səviyyələrə bölünmüş kitablar seriyası üçün xüsusi yaradılmış mətnlər daha çox nəzarətdə saxlanılan leksikadan istifadə edir (sözlərin məhdud sayı, konkret fonetik modellər, nəzarətdə olan az tezlikdə istifadə olunan sözlər) ki, müəyyən səviyyənin mətnini yaratsın. Kommersiya nəşrləri tərəfindən buraxılan mətnlər isə, məsələn, Rigby, Wright Group, Scholastic, Ready to Read və s. “kiçik kitablara” aid edilirlər. Bu kitablar “kitabları oxucular üçün uyğun edək: səlis oxu üçün səviyyələrə bölünmüş kitabların istifadəsi” (*Matching Books to Readers: Using Leveled Books in Guided Reading*, Fauntas, Pineli, 1999) və s. kimi peşəkar materialların dərcindən sonra işlənib hazırlanmış qaydaların nəzərə alınması ilə uyğunlaşdırılmışdır.

Təhsil mütəxəssislərinin bir qismi hesab edir ki, qaydalara əsasən işlənib hazırlanan mətnlər “süni” dildə yazılmışdır və müvafiq olaraq onun effekti şagirdin oxu inkişafı üçün azdır, çünki oxucu erkən pillədən semantik anlamla əlaqədar kriteriyə qarşı həssasdır. Digər tərəfdən, məhz xüsusilə yaradılmış və adaptasiya olunmamış mətnlər konkret səviyyənin oxucusunun ehtiyaclarının nəzərə alınmasını tələb edən spesifikasiyanı daha dəqiq qane edir. Bu fikri nəzərə almaqla nəticəyə gələ bilərik ki, ən effektivli

xüsusi işlənilib hazırlanan materialın və adaptasiya olunmuş ədəbiyyatın müəyyən prinsiplə əvəz olunması olardı. Bu prinsip isə daha çox janr kriterisi ilə münasibətdə mümkündür.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, başqa-başqa seriyanın mətnlərində müxtəlif qayda və kriterilərdən istifadə olunur, bunlardan da bir hissəsi oxu qaydasının prinsipinə əsaslanır, bəzisi isə bir neçə kriterinin birliyindən istifadə edir, məsələn, dil proqnozlaşdırması, mətnin formatı və məzmunu. Başqaları isə hərf-səsin qarşılıqlı təsiri prinsipinin üzərində qurulmuşdur (Brabam, Vilaume, 2002).

Çox qısa olaraq ən geniş yayılmış səviyyələrə bölünən kitabların müəlliflərini və onlar tərəfindən işlənilib hazırlanan kriteriləri nəzərdən keçirək:

1. Mətnlərin səviyyələrə bölünməsinin ilkin mərhələsində üç müəllifin oxu qaydası xüsusilə məşhur oldu, xüsusilə də Spaçenin qaydası, bu qayda birinci-üçüncü pillələrdən ibarətdir. Dayl-Çeli qaydası, üçüncü-səkkizinci pillənin şagirdləri üçün nəzərdə tutulmuşdur və Cekobsenin qaydası, bu qayda birincidən səkkizinci pilləyə qədər bölünmüşdür. Nəzərə almaq lazımdır ki, hər üç qaydada 2 amil oxu səviyyəsini müəyyənləşdirir: (a) sözlərin cümlədə orta sayı və (b) “tanış” və ya “sadə” sözlərin siyahısına daxil olmayan ümumi sözlərin sayı.

Məlumdur ki, bu qayda oxu üçün lazımı biliyin və bacarıqların kompleksivliyi məqsədini daşımır, amma onun istifadəsi vasitəsilə asanlıqla mətnin çətinliyinin ümumi göstəricisini təyin etmək olar.

2. “Oxunun sağaldılması” (Reading Recovery). Peterson tərəfindən 1991-ci ildə işlənilib hazırlanmış və Yeni Zelandiyalı Mari Kleyin “Oxu üçün hazırlıq” (Ready to Read) materialına əsaslanır. Petersonun “Oxunun sağaldılması”nın pillələrlə cərgəsi kitabların sinif otağında istifadəsinin öyrənilməsi əsasında işlənilib hazırlandı. Nəzərə almaq lazımdır ki, hər iki müəllifin səviyyələrə bölünmüş kitabları yalnız birinci pillənin oxucusu üçün nəzərdə tutulmuş və müəllimin şagirdlə fərdi işini nəzərdə tutur.

3. Kuperin, Boşkenin, Makvilyamsın və Pistoçinin (Kuper, Boşken, Mak-Viliams, Pistoçini, 1998) səviyyələrə bölünmüş mətnləri 3-8-ci siniflərin şagirdləri üçün nəzərdə tutulmuş və onun kriterilərini çap materialı həcmində bir vərəqdə, illustrasiyanın yardımı ilə, fabulanın kompleksivliyi və ya təqdim edilən faktların çətinliyi təqdim edir.

3. Leksayl tərəfindən oxu səviyyələrinə bölmə prinsipi tamamilə fərqlidir; burada çıxış nöqtəsini oxucu və oxu materialı arasında mövcud qarşılıqlı münasibət təqdim edir. Leksaylın oxucusunun səviyyəsini təyin etmək onun standartlaşdırılmış testinin vasitəsilə baş verir. Testin balları 1-dən 2000-ə qədərdir və erkən pillənin oxucusundan yekun pillənin oxucusunun arasında bölüşdürülmüşdür. Leksaylın oxu materialı məhz bu balların prinsipi ilə analiz edilir. Başqa sözlərlə desək, şagirdin mətn nəticəsi oxu materialının ballarına çevrilir. Bununla yanaşı Leksaylın kitablarının nəhəng bazası vardır. Bu baza da onlarla korelyativ məlumatlara əsaslanır. Leksaylın testi bir çox müasir standartlaşdırılmış testin əsasını təqdim edir. Buradaca məşhur oxu səviyyələrinin müəyyənləşdirilməsi və qiymətləndirilməsinin məşhur qaydalarının və sistemlərinin siyahısını sizə təklif edirik:

- Riqbinin müqayisəvi səviyyələr sistemi (Rigby Leveling System Comparison <http://www.hoagiesgifted.org/reading_level_s.htm>)
- Sürətli oxucu (Accelerated Reader (AR)) <http://www.hoagiesgifted.org/reading_levels.htm>
- Frayın oxunuş qrafiki (Fry Readability Graph http://www.hoagiesgifted.org/reading_levels.htm>)
- SMOG-un oxunuş qrafiki (SMOG Readability Formula http://www.hoagiesgifted.org/reading_levels.htm>)
- Şonelin oxu testi (Schonell Reading Test <http://www.hoagiesgifted.org/reading_levels.htm>)
- Ceri El Conun oxu reyestri (Jerry L. Johns Reading Inventory <http://www.hoagiesgifted.org/reading_level_s.htm>)

- İnkişafetdirici oxunun qiymətləndirilməsi (Developmental Reading Assessment (DRA) levels <http://www.hoagiesgifted.org/reading_levels.htm>)
- Keyfiyyətli oxu reyestri (Qualitative Reading Inventory (QRI) level <http://www.hoagiesgifted.org/reading_level_s.htm>)
- Fleş -Kinsedin indeksi/ mütaliə səviyyəsi Flesch-Kincaid Index / Literacy Level (LL)
- Müstəqil oxu səviyyəsinin qiymətləndirmə çərçivəsi (IRLA: Independent Reading Level Assessment Framework)

4. Kitabların səviyyələrə bölünmə konsepsiyasının modifikasiyalı və inkişaf etmiş variantı Fauntas və Pineliyə aiddir (Fauntas, Pineli, 1996). Bu müəlliflər Kley və Petersona uyğun olaraq, müəllim tərəfindən mətnin çətinliyinə və çoxamilli xüsusiyyətlərin qiymətləndirilməsinə xüsusi önəm verirdilər. Onların "Səlis oxu" modeli (Guided Reading) oxunun dəstəkləndirilməsinin istənilən dərəcə fəallığının həyata keçirilməsini təmin edir. Bu konsepsiyaya əsasən müəllim dərəcə prosesində bir səviyyəli şagirdlərin birləşdikləri kiçik qruplarda hər bir oxucuya yardım edir. Mətnlər oxucuya yavaş-yavaş, az miqdarda yeni dərəcə materialını çatdırır. Bu da uşaqlara müxtəlif oxu strategiyalarından istifadə etmək və elə iş prosesində onları inkişaf etdirmək imkanlarını verir. Bu modelin əsas dəyəri ondadır ki, uşaqlar məmuniyyətlə mətnin oxu prosesinə cəlb olunurlar, çünki onu dərk etməkdə çətinlik çəkmirlər. Müəllimin təlimatı onların problemin həlli strategiyasını mənimsəməkdə yardım edir və orfoqrafik və fonetik, qrammatik strukturlarla və xarici konsepsiyalarla əlaqədar çətinlikləri dəf etmək imkanını verir. Müvafiq olaraq səviyyələrə bölünmüş kitablar bu modelin yalnız tərkib hissəsidir, çünki müəllim tərəfindən fərdi olaraq şagirdin və qrupların müntəzəm qiymətləndirilməsi mətnlərlə iş prosesinin vacib şərtidir.

Fauntas və Pineliyə əsasən mətnlərin şagirdin fərdi ehtiyaclarına və imkanlarına yaxşı uyğunlaşdırılması üçün 4 əsas mətn

xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır. Bunlardır:

- **Kitabların və çap materialının xüsusiyyətləri.** Onlar səhifələrinin uzunluğu və hər səhifədə sözlərin və cümlələrin həcminə nəzarəti nəzərdə tutur. Bu kriteridə eləcə də çap dizaynı birləşmişdir. Məsələn, səhifənin əvvəli və sonu, durğu tipləri, illustrasiya dəstəyi və çap hissəsi və illustrasiya dəstəyinin münasibliyi.

- **Məzmun, mövzu və ideya.** Oxunun erkən pilləsində materialların əksəriyyəti şagird üçün tanış məzmunun ətrafında hərlənir, məsələn, ailə, məktəb, gündəlik həyat.. Tematika və ideyalar sadədir. Məsələn, yardım göstərmək, dostluq və s. Şagirdin oxu bacarığının inkişafı ilə birlikdə məzmun, tematika və ideyalar daha kompleksiv olurlar.

- **Mətnin strukturu** materialın hansı şəkildə təqdim edildiyini müəyyənləşdirən xüsusiyyətlərin vəhdətidir. Bu, hekayə formatında təqdim edilən və inkişafın strukturu-nun, hadisənin yerini, süjetin, problemin və onun həllinin formalarını birləşdirən nəqli mətn ola bilər. Müvafiq olaraq bu mətn xüsusiyyəti eləcə də kitabın janrını müəyyən edir (bədi, qeyri-bədi, nəsr və s.) və yarımjanrları da (qeyri-bədi materialın misalında – izahatlı, təsviri, məlumatverici və ya inandırıcı və s.). Bir sıra hallarda mətnin strukturu onun vizuallaşdırılmasına səbəb olur. Məsələn, əgər mətn təsviri xarakterlidirsə, kitabda qrafikin və ya diaqramın vasitəsilə təsvir oluna bilər və şagird üçün vizual dəstəyi təqdim edə bilər.

- **Dil və ədəbi xüsusiyyətlər** səviyyələrə bölünmüş materialın həm xassə, eləcə də kəmiyyət aspektlərini təsvir edir və müəllifin nəzərinin, ədəbi üsullarının (məs., omonimlər, metaforalar) dil strukturlarının (cümlələrin strukturu, paraqrafın quruluşu), leksikanın və sözlərin seçimini və həcmi (yüksək sıxlıqlı, yuxarı məzmunlu, baza və tranzit) birləşdirir.

Şübhəsiz ki, səviyyələrə böünmədə oxunun inkişafı pillələrini bilmək zərurəti təqdim edir. O izah edir ki, oxucu hansı bacarıqların birliyinə sahibdir və onun hansı oxu təcrübəsi vardır. Bu pillələr şagirdin təcrübəsindən asılıdır və onun

yaşı və ya təlim müddəti ilə (siniflə) müəyyən olmur. Məhz oxu bacarıqları şagirdin oxu səriştələrini müəyyən edir və onu müxtəlif növ oxucuya çevirir. Oxucunun inkişafı pilləsi səviyyələrə bölünmüş kitabları seçdikdə oxucunun tələbləri üzərində qurulmuş materialın “uyğunluğunun” vurğulanmasını təqdim edir.

Emergent oxucu

- Kitablarla və oxu ilə münasibətdə marağ göstərir;
- Oxuduğunu və yazdığını göstərir;
- Şəkillərə əsaslanır ki, hekayəti danışsın, amma çap materialına daha az diqqətini cəmləşdirmişdir;
- Ola bilsin ki, bir neçə hərfi və onun səslənməsini qavraya bilər.

İnkişaf edən oxucu

- Proqnozlaşdırılan kitabları oxuya bilər;
- Hərfləri seçə və onları səsləndirə bilər;
- Tanış sözləri, məsələn, lövhələri, sinif yoldaşlarının adlarını seçə bilər;
- Kitabların müzakirəsində iştirak edə bilər və şəxsi təcrübəsini ədəbiyyatla əlaqələndirə bilər.

Başlayan oxucu

- Oxu strategiyalarından istifadə etməyə başlayır (cümlənin strukturu, əhəmiyyəti, fonetik siqnallar);
- Çap materialına daha çox əsaslanır ki, mənasını başa düşsün;
- Baza durğu işarələrini, vergülləri, nida işarəsini və sual işarələrini tanıyır;
- İbtidai oxucu üçün seriya kitablarını oxuyur;
- Əhvalatın əvvəlini, ortasını və sonunu nəql edə bilər;
- Əhvalatın xarakteri, yeri, hadisələr və problemlər haqqında söhbətdə iştirak edir.

Böyüyən oxucu

- Şifrələmə strategiyalarının müxtəlifliyindən sərbəst şəkildə istifadə edir (cümlənin strukturu, əhəmiyyəti, fonetik siqnallar);

- Tanış və proqnozlaşdırılan materialı oxuyur, amma yeni materialı da toplayır;
- Uzun müddət ərzində, 20 dəqiqədən çox müddətdə sakitcə oxuyur
- Mütaliənin səlissöhbətlərində iştirak edir, birlikdə oxuduqdan sonra əhvalatın xarakterini, problemi, əsas hadisələri və qərarı nəql edə bilər;
- Qeyri-bədii materialı da oxuya bilər.

Yeniyetmə dövrünün oxucusu

- Kiçik şeirlərdən ibarət uzun kitabları oxumaqla bacarıqlarını inkişaf etdirir;
- Naməlum sözlərin eyniləşdirilməsi üçün cümlənin strukturunu, əhəmiyyətini və fonetik siqnalları birləşdirir;
- Orta səviyyəli kitabları sərbəst oxuyur;
- Mütaliə elementləri və janrın təkmilləşdirilmiş biliyi müəyyən şəkildə xarakterin xüsusiyyətlərini təsvir etmək, ətraf mühitin əhəmiyyətini və əhvalatın fabulasını anlamaq, kitabları və ya qəhrəmanları müqayisə etmək və qarşı-qarşıya qoymaq imkanını verir;
- Rəngarəng oxu materialını seçməklə marağı genişlənir (jurnallar, məqalələr onun üçün maraqlı məsələlər üzrə).

Səlis oxucu

- Kompleksli məsələləri və mövzunu təhlil edə bilər;
- Yeniyetmələr üçün ədəbiyyatı oxuya bilər;
- Rəngarəng materialı seçir və axıra qədər oxuyur, yarım saatdan çox sakitcə oxuya bilər;
- Müəllimin səlissə və ya şagirdlərin təqlid olunan mütaliə diskussiyalarında iştirak edir;
- ədəbi elementlər haqqında analiz edə və müzakirə edə bilər.

Məharətli oxucu

- 1 saat ərzində sakitcə oxuya bilər;
- İlhamverici və kompleksli yeniyetmələr üçün həcmli ədəbiyyatı sərbəst seçir;

- Sərbəst şəkildə bir janrdan ikinciyə keçir, amma yaxşı ifadə olunan janr üstünlükləri var;
- Kompleksli mənanı şərh edə bilər;
- Ədəbi dairələrdə aparılan diskussiyalara dərinləndirici cəlb olunur;
- müxtəlif mənbələrdən informasiya əldə etmək və bütövləşdirmək üçün düzgün strategiyaları seçə bilər.

Müstəqil oxucu

- Kompleksli materialı seçir, oxuyur və başa düşür;
- Ədəbi elementləri dərinləndirir, yayımlayır, analiz edir və izah edir;
- İdeyaları generasiya etməklə, sualları və problemləri formalaşdırmaqla müvafiq məsələləri tədqiq edir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, bir sıra nəşrlərin səviyyəyə bölünmüş kitabları oxu pillələrinin, yaşın və ya sinfin əsasında fərqlənirlər. Amma səviyyələrin bu cür bölünməsi ilə əlaqədar tənqidi fikirlər də vardır, çünki rənglərlə bölünmüş materiallar səviyyələrin dəyişməsi ilə yavaş-yavaş gözəgörünməyən və ya demək olar ki, gözəgörünməz addımlarla inkişaf prinsipini inkar edir. Artıq qeyd etdiyimiz kimi seçilən kitab balaca oxucuya həm sinif otağında, müəllim tərəfindən aparılan oxu zamanı, eləcə də müstəqil oxu halında da yardım etməlidir. Onun yüklənməsi oxu bacarıqlarının mətnlə xoş münasibətinin təcrübəsi əsasında eyni zamanda inkişaf etdirilməsidir. Amma əgər mətnlərin səviyyələri ilə assosiasiyaların yaradılması belə əyanırsa, o zaman şagird özünün oxu pilləsini aydın şəkildə dərk edir və mətni marağa və məqsədə deyil, pilləyə uyğun olaraq seçir. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, yüksək motivasiyanın və konseptual bacarıqlarının yaxşı inkişaf etdiyi halda şagird çalışır ki, oxunun yüksək pilləsinə yaş göstəricilərindən müstəqil olaraq çatsın və onun səviyyəsi üçün daha çətin mətnin də öhdəsindən gələ bilsin.

Səviyyəyə bölünən materialdan asılı olan müəllimlər şagirdlərdən öz pillələri üçün uyğun

səviyyənin kitabın seçimini tələb edirlər. Amma əgər şagirdin oxu bacarıqlarının, inkişafın intevsivliyinin, maraqların və üslubun qiymətləndirilməsi müntəzəm olaraq keçirilmirsə, ehtimal böyükdür ki, səviyyəyə bölünən kitablar şagirdə deyil, onun üçün yazılan pilləyə yönəldiləcəkdir. Səviyyəyə bölünmənin bir çox konseptual, psixoloji, pedaqoji kriterisi və kompleksli sistemi nəticə çıxarmaq səbəbini verir ki, kitabların səviyyəyə bölünməsinə bir çox amilləri nəzərə almaq və analiz etmək lazımdır, bu da mətnlərin bölünməsinə ən çətin məsələyə çevirir.

Sonrakı fəsildə ətraflı olaraq təhsil internet səhifəsini - "Reading A-Z" təhlil edəcəyik. Onun spesifikasiyası, pedaqoji yanaşmaları və metodikasını, kitabların bölünmə kriterilərini və düzülüşünü ikinci dil kimi Gürcü dilinin səviyyəyə bölünmüş kitablar üçün ən doğru və mükəmməl modeli hesab edirik.

Təhsil internet səhifəsi - Reading A-Z

İnternet səhifəsi 2002-ci ildə yaradılmış və hal-hazırda 170 000-dən çox üzvü özündə birləşdirir. Bu səhifə oxunun təliminin yeni nəzərinin tətbiq olunması üçün bir çox maarif mükafatlarını qazanmışdır. Sorğu kitabçasının internet formatı şirkətə müntəzəm olaraq təqdim edilən materialları yeniləşdirmək və yeni mətnlərlə, kiçik kitablarla, dərs planları ilə və digər faydalı resurslarla onu zənginləşdirmək imkanını verir. Hal-hazırda internet səhifəsində 2500-dən çox yüklənən kitab var. Bu da təlim və tədrisə uyğun materiallarla təmin edir.

Bu ümumi məlumatlardan başqa Reading A-Z, bir resurs olaraq kitabların səviyyəyə bölünməsinin çoxkomponentli qaydasına görə xüsusilə maraqlıdır. Şirkətin qaydası Fauntas və Pinelinin "Səlis oxu" (Guided Reading) və "Oxunun sağlamlaşdırılması" (Reading Recovery) mətnlərinin analizinin nəticəsində işlənib hazırlanmışdır. O, maksimum olaraq mətnin çətinliyinə təsir göstərən amillərdən ibarətdir və onları birləşdirir. Resursun qaydası eləcə də kompüterləşdirmə metodu ilə və riyazi hesablamalar vasitəsilə işlənib hazırlandı. Bu da onu etibarlı edir. Burada cəmləşən kitablar 17

səviyyədə yerləşirlər, amma 18-ci səviyyə kimi məktəbəqədər yaşlı (4-6) uşaqlar üçün nəzərdə tutulan kitablar aid edilir.

Şirkətin oxu səviyyələrinə bölmə qaydası aşağıda təqdim edilən kriterilərin vəhdətini təqdim edir:

- Sözlərin tam sayı;
- Fərqli sözlərin sayı;
- Fərqli sözlərin tam sözlərin sayı ilə uyğunluğu;
- Yüksək tezlikli sözlərin sayı sözlərin tam sayında;
- Yüksək tezlikli sözlərin uyğunluğu sözlərin tam sayı ilə;
- Aşağı tezlikli sözlərin sayı tam sözlərin sayında;
- Aşağı tezlikli sözlərin uyğunluğu tam sözlərin sayında;
- Cümlələrin uzunluğu;
- Cümlələrin çətinliyi;
- Mətnin proqnozlaşdırılması;

- Dil strukturları və onların təkrarlanma tezliyi;
- Hər səhifədə sözlərin sayı;
- Tərtibat;
- Konseptual çərçivə;
- Tanış mövzu;
- Mətnin janrı və strukturu.

Əlbəttə sual yaranır ki, ayrı-ayrı mətndə bu sayda kriterilərin birlikdə tam nəzərə alınması nə dərəcədə mümkündür. Fakt odur ki, hər bir kitabın səviyyə ilə uyğunluğunu müəyyənləşdirən kriterilərdən başqa, oxunun konkret məqsədi vardır. Bu məqsəd təkcə mətnin kriterilərinin bölgüsündə deyil, eləcə də hər bir mətnin izahatı şəklində də göstərilir və müəllimə məqsəd üçün uyğun tədris metodu və yanaşmanın planlaşdırılması imkanını verir. Amma bununla yanaşı hər bir səviyyə üçün kriterilərin birliyi fərdi olaraq yazılır, hansının nümunəsini elə buradaca təqdim edirik:

<p>3-cü səviyyə: 3-8 söz – hər bir cümlədə, 5-6 söz orta cümlədə; hər bir səhifədə 1- 2 sətir; cəmi 50-80 söz; bitmiş cümlələr, sadə tamamlıqlar və giriş hissəsi; maksimum 2-3 yüksək tezlikli söz, 103 sözün təkrarlanma strukturu ilə yeni söz; dil strukturu birinci və sonuncu səhifələrdə fərqli ola bilər; proqnozlaşdırılan dil; sadə dialoqlar mümkündür; tanış mövzu; mətnin ardıcıl düzülüşü; cəmi 8 səhifə.</p>
<p>7-ci səviyyə: 130-180 söz cəmi; hər cümlədə 3-8 sətir; ; 2-12 söz cümlədə; mətnin düzülüşü dəyişkəndir; proqnozlaşdırılan dil və dil konstruksiyaları təqdim edilir; struktur vəhdətində olan mətnin ortasında 2-4 sözün dəyişməsi; baş və son səhifələr fərqli strukturlarla verilir; mətnin müəyyən hissəsinin əvvəlki səhifələrdən təkrarlanması mümkündür; ardıcillıq aydındır; şəkillərdən daha az asılı olmaq; orta hesabla – 8 -10 səhifə.</p>
<p>13-cü pillə: cəmi 420-600 söz; orta hesabla cümlədə 8-10 söz; tam səhifəli mətn; şəkillər az verilir; çətin cümlələr; daha standartlaşdırılmış lüğət; şəkillər yalnız mənanın gücləndirilməsi üçün istifadə olunur; mündəricat, qeydlər, indeks, lüğət; dialoqlara bölünə bilər; 16-20 səhifə;</p>
<p>16-cı pillə: 920-1200 söz cəmi; 9,5-11,5 söz orta hesabla cümlədə; çox az şəkillər; mürəkkəb cümlələr; daha standartlaşdırılmış cümlələr; mündəricat, qeydlər, indeks, lüğət; cədvəllər və dairələr; dialoqlara bölünə bilər; 20-24 səhifə.</p>

Qısaca olaraq Reading A-Z-nin qaydasının kriterilərini mətn xüsusiyyətlərinin qruplarına əsasən nəzərdən keçirdik və onları gürcü dilinin xüsusiyyəti ilə əlaqələndirməyə çalışdıq:

1. **Sözlə, onun xüsusiyyətləri, sayı və mütənasibliyi ilə əlaqəli kriterilər.**

Uzun zamandır ki, tədqiqatçılar hesab edirlər ki, leksika ehtiyatı oxu nailiyyətləri ilə müsbət korelyativdir. Tədqiqatlar göstərir ki, üçüncü-dördüncü siniflərdə daha çox düzgün leksikanın azlığı aşağı akademik göstəricilərə səbəb olur. Reading A-Z mətnlərinin bölünməsi qaydasında leksika ehtiyatının doldurulması əsas məsələlərdən birini təqdim edir və müxtəlif

əhəmiyyətli, formalı, xüsusiyyətli və çəkili sözlərin qarşılıqlı balansının əsasında mətnləri səviyyələrə əsasən bölür. Aşağıda sözlərin həmin xüsusiyyətləri verilir, hansılar ciddi olaraq mətnlərin qaydaya salınması vasitəsilə nəzarət olunur:

(a) yüksək-məzmunlu, (b) yüksək-sıxlıqlı və (c) fonetik cəhətdən sistemli sözlər. Gürcü mətnlərinin üzərində işlədikdə sözlərin formalarını da nəzərə almaq lazımdır, onlar qaydada “fərqli” sözlərlə verilir, amma onların “fərqi” izah olunmur. Sözlərin müəyyən formalarına, yüksək və aşağı tezlikdən başqa, mətnlərin tərtibi və səviyyələrə bölünməsinə növbəti xüsusiyyətlərin nəzərə alınması ilə xüsusi diqqət verilməlidir:

1. **Bazis sözlər**, onların öyrənilməsi nadir hallarda zəruri olur (mə, o, bu).
2. **Tranzit sözlər**, onlar gürcü dilinin halında xüsusilə əhəmiyyətlidir və daha çox yüksək tezlikli olur, amma şəkillər və digər proqnozlaşdırma üsullarının vasitəsilə onların öyrənilməsi çətinidir. Məsələn: hər zaman, tez-tez, çox, hamı, hər bir və s.
3. **qavramlan sözlər** (comprehension words), onun üçün vacibdir ki, konkret mətdə verilən məsələ başa düşülsün.
4. **Faydalı sözlər**, oxucu onlardan dəfələrlə istifadə etməli olur və ya onlar bir və ya bir neçə sahə üçün daim uyğundur (məs., fənn terminologiyası).
5. **Akademik sözlər** və ifadələr, eləcə də neologizmlər (onlar akademik mühitdə istifadə olunurlar və ya yunan və ya latın kökündən gələn sözlər və suffikslər və prefikslərin vasitəsilə mənalarını dəyişirlər)
6. **Mürəkkəb sözlər** omonimlər, idiomatik yaxud da idiomatik ifadədən ibarət sözlər.

Qaydada eləcə də gürcü dili üçün səciyyəvi söz vahidləri (fonetika, heca, kök, prefikslər və suffikslər, şəkilçilər, hal şəkilçiləri və s.) nəzərə alınmayacaqdı. Hərçənd bizim üçün sözün səviyyələrə bölünməsinə onun mövqeyinin belə bir forması vacibdir. Tez-tez istifadə olunan sözlərin halında hansı prinsipə sözlərin mətnə daxil edildiyini müəyyən etməliyəm – kök

tərəfindən və ya istifadə formasının (hər hansı bir halda daha çox təsadüf edirik, fel daha çox hansı zamanda verilir, sözlər daha çox hansı şəkilçilərlə yaranırlar və s.) tezliyi ilə. Pedaqoji nöqteyi-nəzərdən, istifadə formalarına əsasən sözlərin tezliyini müəyyən etmək əhəmiyyətlidir, çünki əgər gürcü uşaqları üçün kök tərəfindən dəstəkləndirmə sözlərin düzgün qavranılması üçün vacibdirsə və sözdüzəltmə üçün ikinci dil kimi gürcü dilinin halında bu, müəyyən çətinliklərlə əlaqədardır (məsələn, pilotlaşdırma prosesində şagirdlərin bir hissəsi üçün “ბოდან” sözü (“ბე” + və “დან” şəkilçisi) “ბოდან” (“ბოდ-ი”) sözü ilə assosiasiya yaradır).

Eləcə də mətdə “çətin sözləri” nizamlayan komponent orfoqrafik və fonetik çətinlikləri daşıyan sözlərlə tamamlanması da vacibdir. Bu çətinliklər bir çox hallarda yüksək tezlikli sözlərdə də təsadüf olunur və samitlərin yüksək konsentrasiyası ilə xarakterizə olunur (ბრწყინვალე, ბრწყინვალე və s.). Qeyri-gürcülər, xüsusilə də ana dili Azərbaycan dili olanlar üçün eləcə də samitlərin “თ-ტ-ღ, ქ-კ, ძ-წ, გ-კ” seçimi ilə və tələffüzü ilə əlaqədar fonetik xarakterli problemlər təqdim edirlər.

Mətnin proqnozlaşdırılması

Proqnozlaşdırma əhəmiyyətli kriteridir və oxucunun dəstəyini ilk növbədə intensiv və müxtəlif, səviyyələrin artması ilə birlikdə isə aşağı keyfiyyətlə təmin edir. Proqnozlaşdırmanın cəmi 5 səviyyəsinin proqnozlaşdırılmasına təsadüf edirik. Onlar, qeyd etdiyimiz kimi, səviyyələrə əsasən hissələrə bölünmüşdür və səviyyənin artması ilə birlikdə daha aşağı intensivliklə xarakterizə olunur.

- **Yüksək proqnozlaşdırılmış mətnlər**, onlar çoxlu və güclü xüsusiyyətləri birləşdirirlər (illustriasiyalı dəstək, məşq xarakterli mətnlər, ritmik stimulyasiyalar, məşhur hadisələr, şəxsi təcrübəyə əsaslanan mövzu).
- **Kifayət qədər proqnozlaşdırılan:** burada eyni xüsusiyyətlər birlikdə və ya ayrı-ayrılıqda verilə bilər, amma daha az intensivliklə.

- **proqnozlaşdırılan** - 1 və ya 2 dil xüsusiyyətlərinin istifadəsi ilə (məs., illustrasiyalar və ya məşq ifadələri yüksək tezlikli, mürəkkəb sözün hər yeni səhifədə əvəz olunması ilə).
- **Qismən proqnozlaşdırılan** – konkret sözün və ya ifadənin təlimi verilmişdir, amma söz və ya ifadə vahidi səhifədən səhifəyə əvəz olunmuşdur və fərqli mətnin fərqli strukturunun başlanğıcı və sonu ilə tam mətnin bir hissəsini təqdim edir.
- **Minimum proqnozlaşdırılan** - əyani xüsusiyyətlər verilmir. Proqnozlaşdırma yalnız əvvəlki təcrübənin, dərk etmə strategiyalarının biliyi və istifadəsi fonunda mümkündür.

Konseptual çərçivə

Konseptual çərçivə mütaliə bacarıqlarının bütövlüyünü təqdim edir, onun mərhələlərlə inkişafı effektiv oxucunun formalaşması üçün vacib şərtidir. Oxunun erkən mərhələsində sözün bütövləşdirilməsinə və cümləyə daxil olan sözlərin birliyini dərk etməklə əlaqədardır. Pillələrlə inkişafı birlikdə konseptual çərçivə mətnin parçasının dərk edilməsini, inkişafın sonrakı mərhələsində parçaların bir-biri ilə məntiqi əlaqələndirilməsi və son nəticədə isə mürəkkəb mətnlərin Kohersayağı qavranılması bacarığı ilə yerinə yetirilir. Oxucunun məzmun, janr və struktur göstəricilərini bir vahiddə qavraması, öz fikrini formalaşdırması, ehtimallar söyləməsi və emosional yanaşmasının yaradılması konseptual çərçivənin inkişafının səviyyəsindən asılıdır. Səviyələrə bölünən kitabların məsələlərindən biri elə bir vasitələrin yavaş-yavaş daxil edilməsidir, hansı ki, oxucuya konseptual cəhətdən mətni dərk etməyə təkan verir. Bu, bir növ məzmun və konstruktiv “açardır”. O, oxucunu konseptual bacarıqların inkişafına doğru təkan verir. Məsələn, əgər mətnə söhbət ondan gedir ki, “nənənin başı ağrıdı və dərman qutusunun ağzını açdı”, bu zaman müvafiq inkişafın konseptual təfəkkürünə malik şagird əvvəlcədən başa düşür ki, nənə baş ağrısına qarşı dərman içməyə hazırlaşır. Nəzərə

almaq lazımdır ki, konseptual “açarları” proqnozlaşdırma ilə başa düşməməliyik, çünki bu sonuncu şagirdin dəstəkləndirilməsi üçün planlaşdırılmır, o, funksiyanı yerinə yetirir və şagird üçün çətinliyi ilə əlaqədar motivasiyanın oyadılması üçün istifadə olunur.

Janr formaları

Tədqiqatlar göstərir ki, konseptual çərçivənin formalaşdırılmasının və struktur göstəricilərinin öyrənilməsinin hazırlığına təsir göstərən şagirdlərin janr maraqları çox fərvidir və şagirdin təfəkkür tipindən, oxu təcrübəsindən və ilkin biliyindən, ətraf mühit amillərindən asılıdır. Belə bir fikir var ki, ilkin mərhələdə bədii janrlı mətnlərin tanışlığı məqsədyönlüdür və yalnız sonralar qeyri-bədii mətnlər yavaş-yavaş əlavə olunmalıdır. Bu fikrin əsas sübutu qeyri-bədii material üçün xarakterik çətinliklərin vəhdətidir, hansı ki, başa düşülən və tranzit sözlərin istifadəsinin zərurətini, çətin konseptual çərçivəni, naməlum mövzunu, janrı və yarımjanrların spesifikasiyasını və struktur xüsusiyyətlərini birləşdirir. Amma daha çox əks-sübutlar da mövcuddur ki, nə üçün emergent pillədən oxucu qeyri-bədii mətnlərlə təmin olunmalıdır. Qeyri-bədii mətnlərin erkən səviyyədə daxil olunması vacibdir, çünki oxşar material:

1. *Tədrisin növbəti mərhələsi üçün əhəmiyyətli fundamenti təqdim edir;* şagirdlər artıq ibtidai pillədə müntəzəm olaraq fənn-məzmun dərslikləri və məlumatverici mətnlərlə əlaqədə olurlar. Məlumatverici mətnlərin tədrisinin ilkin mərhələsində tanışlıq oxu və yazı tələblərinin ödənilməsinə səbəb olur;

2. *Şagirdləri praktiki mütaliə üçün hazırlayır.* Qeyri-bədii mətnlər gündəlik həyatın bir hissəsidir. Tədqiqatlar göstərir ki, yetkinlərin tam əksəriyyəti məhz qeyri-bədii ədəbiyyatın oxunulmasına gündəlik həyatın böyük hissəsini ayırırlar, o cümlədən asudə vaxtlarının da, bu da qəzet və jurnallarla tanışlıqla ifadə olunur. Bununla yanaşı internet materialından asılılıq daim artır. Yetkinlik həyatının nailiyyəti üçün vacibdir ki, uşağı

məlumatverici mətnin oxunuşu və yazılması üçün hazırlayaq.

3. *Oxucunun seçimini formalaşdırır* – şagirdlərin bir hissəsi məlumatverici mətnlərin oxunmasına üstünlük verirlər. Müvafiq olaraq qeyri-bədii materialların istifadəsi tədris zamanı seçimi möhkəmləndirir, bəzi hallarda isə ümumiyyətlə, mütaliənin inkişafı üçün katalizator rolunu yerinə yetirir.

4. *Şagirdin suallarına və maraqlarına cavab verir.* Tədqiqatlar təsdiq edirlər ki, janr üstünlüyündən asılı olmayaraq şagirdlər mətnin mövzusu onlar üçün maraqlı olduğunda oxu bacarıqlarına üstünlük verirlər. Bu halda, oxu uşaqlar üçün aktual məsələlərə cavab vermək üçün aparılır və nəticələrin yaxşılaşdırılması və motivasiyanın artımı ilə xarakterizə olunur.

5. *Şagirdin təbiəti və sosial mühit haqqında biliyi yaxşılaşdırır.*

6. *Leksikanın və mütaliənin başqa sərişlərinin inkişafı üçün bir növ stimulyatorudur.* Tədqiqatlar təsdiq edirlər ki, valideynlər və müəllimlər məlumatverici mətnin ucadan oxulduğu zaman leksik və mütaliə konsepsiyalarına daha çox diqqət verirlər. Belə bir yanaşmaların fonunda məlumatverici material xüsusilə şagirdlər tərəfindən dünyanın tanınması üçün effektivdir. Bununla belə məlumatverici mətnlərin istifadəsi ciddi təşkil olunmuş mətnlərin, qrafik vasitələrin oxu və visual dərk edilməsi bacarıqlarının inkişafına səbəb olur.

Aşağıda səviyyələrə bölünən kitablar üçün xarakterik olan janr formaları:

Qeyri-bədii	Məlumatverici, təsviri, konseptual, faktiki-təsvireddici, inandırıcı, yaradıcılıq, biqrafik, tarixi, tərəfdaş/əks, məlumatverici-nəqli.
Bədii	real, birbaşa hekayət, fantaziya, bədii-konseptual, tarixi, nəsr, nağıl, sərgüzəşt, mistik, kriminal, elmi-ədəbi

Struktur

Struktur mətnin daxili təşkilinin vasitəsidir. Müəllif mətni həmin məqsədlə yaradır ki, şəxsi ideyasını ötürsün və bunun üçün onun ideyası ilə yanaşı olan strukturu seçir. Digər tərəfdən isə mətnin anlaşılması oxucu tərəfindən geniş mütəşəkkil strukturun şərh vasitəsilə baş verir. Mətnin strukturu kitabların səviyyələrə bölünməsi üçün vacib komponentdir, çünki bir sıra hallarda skafolding funksiyasını yerinə yetirir və oxucu tərəfindən mətnin başa düşülməsinə imkan yaradır. Məsələn, əgər oxucunun mətnin mövzusunun lazımı biliyi yoxdursa (ilkin təcrübəsi, tanış mövzu, konseptual çərçivə), o zaman başa düşmək üçün daha çox mətnin strukturundan asılı olur. Mətnin strukturunun öyrənilməsi, əsas və köməkçi ideyaların, məlumatverici detalların dərk edilməsini tələb edir, bu da diskursiv analizin və mətnin oxu bacarıqlarının inkişafının effektiv vasitəsidir və yaxşı olardı ki, oxunun ilkin mərhələsində başlanılsın. Mətnin strukturu oxucuya imkan verir ki, tapsın, izah etsin, yekunlaşdırsın, suallar versin, məsələləri qarşıya qoysun, təhlil etsin və mətnin təşkilini başa düşsün. Bütün bunlar

mətnin məlumatı ilə tanışlıq zamanı baş verir və müvafiq olaraq dərk etmə bacarığının inkişafını təmin edir.

Mətnin konstruksiyasının anlaşılması və onunla iş oxucunun konseptual çərçivəsinin kompleksivliyinə səbəb olur. Tədqiqatlar göstərir ki, effektiv oxucu strukturundan konkret informasiyanı qazanmaq üçün məharətlə istifadə edir. Misal üçün, onu nəzərə almaqla ki, şagird nəticənin səbəbdən sonra gəldiyini bilir, suala cavab vermək üçün mətnə axtarılacaq həcmi qısaldır. Səviyyələrə bölünmüş oxu kitabları üçün mətnin strukturunun qrafik vizuallaşdırılması səciyyəvidir, bu da oxunun erkən mərhələdən sadə strukturlara adət etmə imkanını verir. Nəzərə almaq lazımdır ki, mətni strukturun qavranılması məlumatverici, izahatlı mətnlərdə daha aydındır, nəinki nəqli mətnlərdə. Səviyyələrə bölünən kitablarda mətnin strukturunun təsvirinin, xronoloji ardıcılığın, səbəbin və nəticənin, problemin və onun həllinin, müqayisəsinin və ziddiyyətin, təsvirin, təsnifatın və analizin formaları ilə verilir.

Nəticə

Məlumdur ki, səviyyələrə bölünmüş kitablar təhsilin ibtidai pilləsində qeyri-gürcü uşaqların gürcü dilində oxu bacarıqlarının inkişafının çətin məsələsini həyata keçirə bilən yeganə dərs vasitəsi olmayacaqlar. Amma digər materiallarla birlikdə qeyri-gürcüdüill məktəblərdə mütaliyəyə yönəlmiş yanaşmaların tətbiqi və gücləndirilməsi üçün effektiv vasitəni təqdim edir. Materialın icmalı onu dərk etmək üçün kifayət edir ki, mətnlərin düzgün istifadəsi üçün yaxşı hazırlanmış pedaqoji resurs, şagirdlərin və valideynlərin şüurlu yanaşmaları və inzibati dəstək həm sistemli, eləcə də hər bir məktəbin səviyəsində lazımdır. Məqalənin formatı dərs kitablarının səviyyələrə bölünmə meyarlarını və onların xüsusiyyətlərini daha dərindən icmal etmək imkanını vermir. Şübhəsiz ki, müxtəlif tanınmış və sınaqdan keçmiş qayda və sistemlərin

mənimsənilməsindən sonra universal komponentlərin alınması imkanını və gürcü dilinin mütaliəsinin inkişafının müvafiq qaydasının işlənilib hazırlanması imkanını verən amilləri öyrənmək və araşdırmaq vacibdir. İkinci dil kimi gürcü dilinin xüsusiyyətinin nəzərə alınması ayrıca məsələdir. Amma linqvistik intervensiyalara paralel olaraq şagirdlərin effektiv materialla təmin edilməsi üçün həyata keçirilməli olan lazımi addımlar dərk edilmişdir. Bu addımlar müxtəlif istiqamətlərə yönəldilməli və ilkin mərhələdə:

(a) işlənilib hazırlanan mətnlərin birinci və təkrar pilotlaşdırılması və alınan nəticələrin təkmilləşdirilmiş mətnlərə çevrilməsi, (b) pedaqoji və metodiki soraq kitabçalarının və köməkçi vəsaitlərin yaradılması və (c) müəllimin peşəkar və metodiki bacarıqlarının inkişafını nəzərdə tutur.

İstifadə olunan ədəbiyyat

- Hesabat..., 2011 - Report of Renaissance Learning , Matching Books to Student;How to Use Readability Formulas and Continuous Monitoringto Ensure Reading Success, Renaissance Learning, June, 2011
- Braun, 2010 - Brown,K.J.(1999/2000). What kind of text-For whom and when? Textual scaffolding for beginning readers. *The Reading Teacher*,53(4), 292-307.
- Qlasvel, ford, 2010 - Kathryn Glasswell, Michael P. Ford, Teaching Flexibly With Leveled Texts: More Power for Your Reading Block, *The Reading Teacher*, 64(1), pp. 57–60, International Reading Association, 2010;
- Qrabe, 2002 - Bill Grabe, Using Discourse Patterns to Improve Reading Comprehension from: conference proceedings, jalt 2002 at shizuoka;
- Kendeu, muisi, fultoni, 2011 - Panayiota Kendeou, Krista R. Muis and Sandra Fulton, Reader and text factors in reading comprehension processes, *Journal of Research in Reading*, Vol.34, Issue 4, 2011, pp 365–366;
- Kleyn, 2006 - Andria.F. Klein, Provide differentiated reading instruction to meet the individual needs of students, Reading A-Z inc
- Muni, 2001 - Mooney, M. (2001). Text forms and features. Katonah, NY: Richard Owens.
- Nilson, 2008 - Nina L. Nilsson, A Critical Analysis of Eight Informal Reading Inventories, *The Reading Teacher* Vol. 61, No. 7 April 2008;
- Papava, 2010 - Paata Papava, Natia Natsvlişvili, Nato Maxaroblidze, Maka Maxaroblidze, Ketii Pitsxelaui, Oxunun effektiv metodları, Müəllimlərin Peşəkar İnkişafı Mərkəzi, 2010
- Pikulski, 2002 - John J. Pikulski, , Readability, Houghton Mifflin, University of Delaware 2002;
- Serafini, 2006 - Frank Serafin, Levels or Labels: Some Suggestions for Leveled (Leveling) Texts in the Elementary Reading Curriculum, University of Nevada, 2006;

- Sxolastik, 2003 - Reading & Writing Informational Text in the Primary Grades by Nell K. Duke, Ed.D. and V. Susan Bennett-Armistead (Scholastic, 2003).
- Tiner, 2004 - Tyner, B. (2004). Small group reading instruction. Newark, DE: International Reading Association.
- Fray, 1977 - Edward Fry, Fry's Readability Graph and Directions reproduced with permission from: Elementary Reading Instruction, The McGraw-Hill Companies, 1977
- Fauntas, Pineli, 2001 - Fountas, I., & Pinnell, G. (1996). Guided reading. Portsmouth, MA: Heinemann.

Natia Gorgadze

Centre for Civil Integration and Inter-Ethnic Relations
Javakhishvili State university
PhD student in Education

Leveled Books and Thier Meaning for Development of Reading Skills

ABSTRACT

“Reading Ladder “refers to leveled learning books that have successfully been employed in English Language and other countries over years. The material is appropriate for classroom or tutor setting as well as independent reading to develop reading skills in a native, second or foreign language speaker. Commonly the leveled books target children of pre and primary schools and rarely students of secondary level education. The recognition as well as effective results achieved through the leveled learning material impacts the decision to elaborate a Georgian model that fits well into language specifics. The article shed light on general characters of the leveled materials and on the experience and findings gathered during the working process.